

Ere wie ere toekomt

De moeizame totstandkoming van de Erelijst van Gevallen 1940–1945

René van Heijningen

Het begint een vast onderdeel te worden van het herdenkingsceremonieel rond 4 mei: er duikt een ‘foute’ naam op in de Erelijst van Gevallen 1940–1945 en ik, als beheerder van de Erelijst, mag voor de camera uitleggen hoe dat kan. ‘Had het NIOD dit niet moeten weten?’ is vaak een van de vragen met een licht beschuldigende ondertoon, die wil suggereren dat het met de samenstelling van de Erelijst niet helemaal in orde is. Dat is allerm minst het geval: vijftien jaar lang stond het project ‘Erelijst’ hoog op de agenda van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Van 1945 tot 1960, het jaar dat de Erelijst in de hal van de Tweede Kamer werd gedepon eerd, was er onder leiding van Loe de Jong aan gewerkt. Het was wel een hoofdpijndossier geweest, een ‘zorgenkind’ in de woorden van De Jong, waarvan men de moeilijkheden had onderschat.

En dat terwijl men zo voortvarend was begonnen. Nog voordat Loe de Jong in oktober 1945 bij het instituut in dienst trad, had professor N.W. Posthumus, een van de directeurs van het eerste uur, de gemeentebesturen in het land gevraagd om een opgave van de namen van gevallen verzetsmensen. Er kwamen er niet

veel binnen: gemeentebesturen waren vlak na de bevrijding nauwelijks op de hoogte van wie er illegaal werk had gedaan en wie er allemaal waren omgekomen. Tegelijkertijd richtte Posthumus zich via pers en radio tot nabestaanden met het verzoek om bij het instituut speciale formulieren aan te vragen waarop gegevens van gevallen konden worden vermeld. Ook hierop kwam niet al te veel reactie. Pas toen het instituut oproepen in dagbladen plaatste en vooral toen de chef van het instituut, Loe de Jong, in zijn wekelijkse radiopraatjes over de Erelijst sprak, begon de interesse toe te nemen. In november 1945 waren er bij het instituut ruim 5500 formulieren aangevraagd. Een jaar later steeg dit aantal tot 14.600.

Het instituut had haast. Op 31 december 1947 moest het werk van de afdeling Erelijst zijn voltooid. Wat was eigenlijk de bedoeling? In de oorlog had koningin Wilhelmina in een radio-toespraak vanuit Londen aangedrongen op het samenstellen van een gedrukte lijst met namen van allen die door hun deelname aan het verzet waren omgekomen. Posthumus had deze wens ter harte genomen en was ermee aan de slag gegaan: met de verzamelde gegevens zou in een gedenkboek van elk slachtoffer een korte levensloop en het verrichte verzetswerk worden vermeld, aangevuld met een portret van de betrokkene.

Het plan bleek niet haalbaar te zijn, noch qua vorm, noch qua planning. In 1948 hield het instituut er rekening mee dat het gedenkboek meer dan 20.000 namen zou gaan bevatten, niet alleen van gevallen uit het verzet maar ook van hen die waren omgekomen in leger, luchtmacht, marine en koopvaardij. Het zou een enorm boekwerk gaan worden dat vermoedelijk alleen in delen uitgegeven zou kunnen worden. Een kostbaar boekwerk bovendien: wie zou dat kunnen en willen aanschaffen? In juni 1949 hakte het bestuur van het instituut de knoop door: de Erelijst zou niet in boekvorm verschijnen, maar er zou een gekalligrafeerd exemplaar worden gemaakt dat op een passende plaats zou worden gedeponeerd. Niet alleen het kostenaspect, maar ook de

mogelijkheid om bij een gekalligrafeerde lijst naderhand correcties aan te brengen en nieuwe namen toe te voegen, gaven hierbij de doorslag.

Dat de Erelijst onjuistheden kon bevatten en onvolledig was, had een aantal steekproeven inmiddels aangetoond. De formulieren die door het Rijksinstituut waren uitgereikt, bleken niet altijd volledig te zijn ingevuld en niet alle gegevens bleken betrouwbaar. Vaak tastten nabestaanden in het duister over wat er precies was gebeurd. Verzetsmensen hadden weinig of niets over hun werk verteld om hun omgeving en zichzelf niet in gevaar te brengen. Daarnaast ontbraken er namen omdat sommige nabestaanden geen formulier hadden ingevuld in de overtuiging dat het niet de wens van de gevallen zou zijn geweest om te worden geëerd voor wat hij of zij had gedaan.

Controleren van de gegevens

Nadat de minister van Onderwijs eind 1949 zijn goedkeuring had gegeven aan het plan om de Erelijst te laten kalligraferen, kon het instituut aan de slag met de grootste uitdaging: het controleren van de gegevens. ‘Opnieuw werd het ons duidelijk, dat de verificatie van de gegevens met betrekking tot de gevallen van het verzet nog vele moeilijkheden met zich zou brengen,’ meldde het jaarverslag van 1950. Het is een verzuchting die in vrijwel elk jaarverslag uit de jaren vijftig is terug te vinden.

Om de gegevens te controleren en aan te vullen werden verschillende bronnen geraadpleegd. Gedenkboeken van verzetsorganisaties (zoals *Het Grote Gebod* van de LO-LKP), personeelsbladen van bedrijven (bijvoorbeeld *Bedrijfsbanden* van de PTT), vakbladen van beroepsgroepen (bijvoorbeeld het *Tijdschrift voor diergeneeskunde*) en brochures (zoals *Onze dooden uit den Tweeden Wereldoorlog 1940-1945. Gevallen uit onze Limburgsche voetbalgemeenschap* van de KNVB Afdeling Limburg) werden doorgespit op zoek naar persoonsgegevens. Daarnaast ging men te rade bij gemeentesecretarieën, bij het Rode Kruis, bij de Oor-

logsgravenstichting en vooral bij de Stichting 1940-1945 en de Buitengewone Pensioenraad. Bij deze laatste twee organisaties berustten de dossiers van nabestaanden van verzetsdeelnemers die een aanvraag hadden gedaan voor een Buitengewoon Pensioen. Onderzoek in 1953 en 1954 bij de bureaus van de Stichting leverde 1507 nieuwe namen op voor de Erelijst. Over 1947 personen werden aanvullende gegevens gevonden en van 78 personen werd vastgesteld dat hun namen niet voor vermelding in aanmerking kwamen omdat een causaal verband tussen overlijden en verzet ontbrak.

Helemaal ‘dekkend’ was de informatie van de Stichting echter niet, want gegevens over ongehuwde omgekomen verzetsmensen ontbraken. Deze groep met een relatief groot aandeel in het verzet liet immers geen echtgenoot of echtgenote achter die bij de Stichting een aanvraag voor een verzetspensioen kon doen. Ook het zonder meer schrappen van namen omdat de pensioensaanvraag van nabestaanden was afgewezen kon niet. De Stichting hanteerde soms voor de Erelijst irrelevante criteria bij haar beslissing een aanvraag niet te honoreren. Zo werd bijvoorbeeld aanspraak op een pensioen afgewezen als de verzetsdeelnemer geen kostwinner was geweest.

Ook ten aanzien van de criteria die voor opname in de Erelijst werden gehanteerd lagen de zaken niet eenvoudig. Op papier leken deze duidelijk: er diende sprake te zijn van overlijden ten gevolge van deelname aan het verzet en betrokkenen mochten zich tijdens de bezetting uit Nederlands nationaal oogpunt niet onwaardig hebben gedragen. In de praktijk bleek de toepassing van de normen minder eenvoudig. ‘Het is nu een keer zo,’ zo meende een medewerkster in 1955, ‘dat de ingezetenen van de kampen en gevangenissen niet te onderscheiden zijn in een groep bonafide verzetsmensen en een groep lieden, die voor allerlei commune delicten daar was opgesloten. Er zijn duizenden tussenvormen en deze maken juist de beoordeling moeilijk.’

Lacunnes

Dat er duizenden tussenvormen zouden zijn was overdreven, maar de jurisprudentie die begin jaren vijftig door de Buitengewone Pensioenraad werd opgebouwd toonde aan dat verzetszaken niet altijd hamerstukken waren. Sterker nog, de Raad had moeite een vaste lijn te trekken in de beoordeling van de verschillende gevallen en voelde zich uiteindelijk gedwongen de normen ruimer te gaan interpreteren. Moest het Rijksinstituut hierin meegaan? Het was een van de vragen waarover een speciaal opgerichte instituuts-werkgroep zich in 1955 boog. De groep had tot taak de situatie rond de Erelijst te inventariseren en te adviseren hoe te komen tot een ‘tijdige, adequate voltooiing van het Erelijst-project’. Het advies was zeer opmerkelijk: het project Erelijst diende beëindigd te worden omdat de lijst belangrijke lacunes zou vertonen.

Dat advies was voor het bestuur van het Rijksinstituut geen optie. Een Erelijst met gebreken viel te prefereren boven geen Erelijst – zij kon immers nog altijd worden aangevuld. Het was bovendien de start van een nieuw onderzoeksoffensief, dat ditmaal werd uitbesteed aan de Stichting 1940-1945. Overal in het land werden de gemeenten door de Stichting benaderd om opgave te doen van gegevens van gevallen. In 1957 kwam de laatste informatie van de Stichting bij het instituut binnen en werden alle gegevens met andere bronnen vergeleken. Het bestuur van het Rijksinstituut kon met de resultaten leven. In het jaarverslag van 1958 meldde het dat de lijst ten aanzien van de verzetssslachtoffers ‘een mate van volledigheid vertoont die ons redelijk voorkomt,’ en ‘men mag aannemen dat ca. 85% van de gesneuvelden van het verzet in de Erelijst opgenomen zijn.’

Op 7 november 1960, een halfjaar na de nationale installatie van de Erelijst in de hal van de Tweede Kamer, keek Loe de Jong op het ‘project Erelijst’ terug. ‘De zaak is tot rust gekomen,’ schreef hij. Het percentage aanvullingen was hem meegevallen. In 1960 kwamen er bij het instituut 109 verzoeken tot aanvulling

binnen, een jaar later waren het er 23 en in de jaren daarna lag het aantal aanvragen tussen de 10 en 20 per jaar. Momenteel telt de sectie ‘Verzet’ in de Erelijst van Gevallenen 7393 namen. Dat zijn er 393 meer dan in 1960, waarmee de Erelijst destijds voor 95% ‘compleet’ was.

Of ik kon garanderen dat dit de laatste keer was dat er een ‘foute’ naam op de Erelijst werd ontdekt, vroeg de journalist mij ten slotte. Nee dat kon ik niet, zei ik. De Erelijst is een open lijst. Er komen nog altijd namen bij en er gaat er ook wel eens een van af.

Verder lezen:

www.erelijst.nl